

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 2

1979

2 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf 'accisebod').

Medlemsskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 36 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 36 kr pr årgang, og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24 oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

V E Parving (formand)
P Gersmann (næstformand)
Gunnar Jakobsen (sekretær)
Robert Svalgaard (kasserer)
Jan Kanstrup (redaktør)
Arne Hægstad
Palle Høgh

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren, Jan Kanstrup, Søbredden 14, 4000 Roskilde.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrivne, med ekstra linieafstand og en margin på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi. Mindre ændringer i teksten må påregnes, men væsentlige ændringer vil kun blive foretaget med forfatterens samtykke.

Forsideillustrationen viser Sæby havn o 1930, jfr artiklen om Herthas Flak (Sæby byhistoriske arkiv)

Spritsmuglerne på Herthas Flak

AF BØRGE UNTIDT

På en position ca 10 sømil SSØ af Skagen Fyr ligger der er sandgrund på 9,2 m vand. Munchaus Petersen har i en artikel i ZISE nr 3, 1978 oplyst, at denne grund er opkaldt efter bugskibet »HERTHA«, der oprindelig blev bygget til Øresunds Toldkammer i 1844 og senere i 1857 overdraget til Marinen, hvor skibet fik forskellige opgaver herunder opmåling af danske farvande, bl.a. mellem Skagen og Frederikshavn.

Navnet Herthas Flak kalder minder frem om begivenheder for mere end 50 år siden fra mine drengeår i 1920-erne, hvor denne sandgrund ud for Ålbæk Bugt kom til at spille en vigtig rolle i forbindelse med toldvæsenets bekæmpelse af det den gang florerede spritsmugleri.

I årene 1916-1933 boede jeg i mit hjem i Sæby købstad, hvor min far, der var fiskeskipper, i 1920 lod bygge en 2-etages villa på Sæby havn. Den gang var der fra huset uhindret udsigt mod øst, syd og nord, hvilket medførte, at alt hvad der foregik i inder- og yderhavn samt umiddelbart uden for havnen og langs Sæby Nordstrand kunne observeres fra huset.

Om dagen kunne konturerne af Frederikshavn og Hirtsholmene ses med det blotte øje. Når mørket faldt på var molefyrene i Frederikshavn, Hirtsholmenes fyr og Nordre Rønner fyr (nord for Læsø) samt Sæby havns molefyr alle meget tydelige.

Husets beliggenhed medførte, at man var i l. parket, når det drejede sig om at observere hvad der foregik på Sæby havn og i dennes umiddelbare nærhed.

Der foregik nemlig mere i disse år i dette område end toldvæsenet brød sig om. Hovedpersonen i disse begivenheder var spritsmuglerkongen Bremer, der efter min hukommelse var svensk statsborger. Han benyttede i udstrakt grad Sæby Havn til sine fartøjer og til personligt at gå i land og pleje sine kontakter.

Begivenhederne på smuglerifronten hørte med til de voksnes samtaleemner, men måske endnu mere blandt vi drenge, der lod fantasien spille og lod den få næring ved at læse diverse bøger om smugleri.

Min første erfaring om toldvæsenets virke fik jeg da jeg var ca 7 år (1923).

Under min færd på Sæby havn havde jeg bemærket, at der midt på havnepladsen øst for redningsbådens slæbested lå en simpel træhytte malet i en kedelig gråbrun farve og med sort tagpaptag; lidt fra denne lå der ved bolværket fortøjet en tungt lastet skonnert med hjemsted i en tysk havn.

Mellem skib og træhytte vandrede en mand i civilt antræk men med en falmet guldtesset kasket på hovedet. Ifølge min fars forklaring var manden med kasketten en toldassistent, på vagt ved det tyske skib, der var lastet med tysk vinsprit i 10 liter dunke.

Vinspritten var belagt med stor told og store afgifter også dengang; derfor var skibets luger blevet forseglet af toldvæsenet og sat under toldvagt indtil skibet atter forlod havnen. Vinspritten var bestemt til omloadning i rum sø i mindre både for derefter at blive forsøgt indsmuglet i Norge, der i

disse år i lighed med fx USA havde totalt spiritusforbud.

Det tyske skibs besøg netop i Sæby havn var foranlediget af, at Bremer her havde en kontaktmand, nemlig den ene af byens to skibshandlere. Det tyske skib var derfor gået i havn her for at proviantere, afvente bedre vejr og for at få nye forholdsordrer; dengang havde man ikke radioudstyr om bord i skibene.

Der var i Sæby heller ikke den ringeste tvivl om, at omtalte skibshandler var med til at financiere Bremers spritsmugleri, bl a fordi det kunne give store penge.

Min erindring om skibshandleren er den dag i dag meget tydelig. Han var en markant og foretagsom person. Han var høj, af flot skikkelse, sortkrøllet hår, et muntert væsen med en rungende latter og i det hele taget med masser af charme, som byens unge piger også faldt for.

I forbifarten kan jeg nævne, at jeg har gået i skoleklasse med to af hans sønner, der var jævnaldrende med mig, pudsigt nok hed de begge Erik, de havde hver sin ugifte mor, men det var tydeligt, at de også havde arvet faderens egenskaber og for den enes vedkommende også hans udseende.

Denne skibshandler var på havnen på alle døgnets tider. Han havde i tidens løb mange forskellige slags biler; navnlig husker jeg ham i åben vogn, en stor rød bil med sort kaleche, trinbrædder med reserverhjul, værktøjskasse, bremses og gear anbragt udenbords. Når han kom kørende på havneterrænet, der den gang var grusbeklædt, stod røg og grus i en vældig fartsdyg.

Derfor kunne man heller ikke undgå at høre ham om natten på havnen, når han med slukkede lygter for rundt til enten nordre eller søndre havnemole, for efter sigende at søge natlige kontakter med hovedmanden Bremer eller dennes folk. De kom som regel i hurtigtgående racerbåde.

Bremer foretrak Sæby frem for Frederikshavn, når han skulle i land. I Frederikshavn stod der også en skibshandler bag ham som financier, samt andre næringsdrivende, der havde deres naturlige virkefelt indenfor området skibsfart og fiskeri.

Men Frederikshavn var mere risikabel for Bremer, fordi toldvæsenet i denne by havde fået en patrullebåd, ligesom toldvæsen og politi i Frederikshavn havde mere personale og derfor større muligheder for at bekæmpe Bremers ulovlige virksomhed.

Sæby Toldkammers personale derimod bestod i de år som regel kun af 3 personer, nemlig toldforvalteren, en assistent og en toldelev.

Toldvæsenet havde også samarbejde med det lokale politi i smugleribekæmpelsen. For Sæbys vedkommende var det gerne politifuldmægtigen, også kaldet »Sheriffen«, der tog affære, idet han slog alarm til Frederikshavn, hvorfra der som regel kom 2 statsbetjente, den daværende betegnelse for det senere kriminalpoliti; men de 12 km fra Frederikshavn til Sæby var et betydeligt handicap. Mig bekendt kom betjentene altid forsent - fuglen var fløjet.

En dag forlød det i et af skolens frikvarterer, at Bremer var gået i land på Sæby havn midt på dagen og var blevet set på en spadseretur på byens strøggade.

Desværre har jeg aldrig selv oplevet at se Bremer in natura. Som skoledreng var jeg som regel i seng når smuglerne huserede om natten.

Men så i 1926 skrev Danmark under på Helsingforskonventionen, ifl hvilken der var indledt samarbejde med bl a Norge, Sverige og Finland om smugleribekæmpelse. Dette bevirkede fx, at spritskibene ikke mere kunne komme ind på dansk toldterritorium (4 sømils grænsen), i daglig tale altid omtalt som 3-mile grænsen. Konventionen havde nemlig til følge, at spritskibenes

Sæby havn omkring 1930. Drengen ved de ophalede hyttefade er en fiskersøn, dog ikke forfatteren (Sæby byhistoriske arkiv).

last inden for ovennævnte grænse blev anset som kontrabande, med påfølgende konfiskation, bødestrafte og eventuelt fængselsstraffe.

Nu måtte Bremer ændre taktik, og han gik derfor i gang med at benytte Herthas Flak som ankringsplads for sine skibe, der var lastet med sprit.

Herthas Flak lå udenfor toldgrænsen, og skibene kunne her ligge for anker i læ af det nordligste Jylland ud for Ålbæk Bugt. Her kunne man ride de hårde vestenstorme af, og tillige var skibene placeret i passende afstand fra det sydlige Norges mange snævre fjorde og skærgårdsøer, hvor spritten skulle smugles i land, fortrinsvis i de mørke timer.

Efter sigende havde Bremer flere hurtigtgående racerbåde, hvortil spritten blev om-ladet fra depotskibene på Herthas Flak. I nogle tilfælde havde de hurtigtgående motorbåde dunkene anbragt i lette sammen-spændte jernrammer, forsynet med trosse og dertil fastgjorte kemikalieposer.

Hvis hurtigbådene blev overrasket af den norske søgående toldpatrouille, kastede de ofte spritten over bord og efter et vist antal timer flød poserne op i havoverfladen, således at smuglerne ved hjælp af poserne og den dertil fastgjorte trosse i bedste fald igen kunne fiske spritten op.

Som følge af disse skærpede betingelser havde Bremer & Co begyndervanskeligheder bl a med at forsyne depotskibene med proviant.

En gang i midten af tyverne - jeg var på det tidspunkt ca 10 år - rettede skibshandleren i Sæby henvendelse til min far for at char- tre ham til at sejle ud til Herthas Flak med forsyninger.

Min far betænkte sig en dags tid, helt glad for det var han ikke. Han var den gang en mand på ca 40 år, men i enhver fi- sker er der lidt eventyrlyst og da fiskeriet var sløjt og indtægterne små indvilgede ham omsider. Jeg havde bedt om at komme med. Heldigvis havde jeg en flink klas- selærer, der bevilgede mig frihed mod til gengæld at berette om turen.

Min far, fiskeskipper Rasmus Christen- sen ejede et fiskerfartøj »Marie« af Sæby, FN 316, bygget i Marstal 1916, 12,56 ton br og 3,75 ton nt, forsynet med en 4 takts petroleums Sæby-motor med glødehoved. Motoren havde 36 hk. Det var en damkut- ter beregnet til snurrevodsfiskeri, og den var rigget med stormast, mesan og klyver- bom, således at den kunne sejle uden ma- skinkraft. Denne bådtype kaldtes også for en »Haj«. Foruden min far havde kutteren en besætning på 2 mand, såkaldte partsfi- skere.

Dagen for aktionen oprandt med, at min far kl 8 om morgenen gik på toldboden for at udklarere »Marie« til søen med en lad- ning fødevarer, skibsstores m v. Fiskeri- toldsedlen kunne ikke bruges i dette tilfæl- de, fordi det var fragtfart.

Da den daværende toldforvalter i Sæby, Bang-Hansen hørte om fars forsæt, for- søgte han at snakke ham fra dette foreha- vende; han var frygtelig ked af det, fordi han frygtede en eventuel toldsag på grund af denne i hans øjne berygtede spritsmugler Bremers transaktioner, og det blev ikke bedre, da toldforvalteren erfarede, at skibshandleren i egen person skulle med »Marie« på togtet ud til Herthas Flak. Han så i ånden, at skibshandleren også kunne finde på ulovligheder.

Jeg overværede fra kutterens dæk ind- ladningen af godset. Skibshandlerens folk kom med hestevogn og trækvogn med de forskellige varer. Det der fyldte mest var de mange trætønder fyldt med fersk vand, som vi stuede på kutterens dæk; de mere ømfindtlige ting blev stuvet i kahytten for- ude, og en del kom på damdækket under lugen agten for stormasten.

På kajen stod selveste toldforvalteren og hans assistent, der udgjorde 2/3 af Sæby Toldkammers samlede styrke. Toldforval- teren blev ved at formane far om, at han ikke måtte lade sig inddrage i ulovlige handlinger.

Omsider kl ca 10 formiddag gik vi fra bol- værket, vinkede til tolderne og stod havnen ud. Da vi var kommet klar af havnen satte vi straks kurs mod Hirtsholmene NNØ af Frederikshavn.

Jeg fik lov at så i styrehuset med min far som kyndig vejleder. Midtskibs anbragte de to fiskere sig siddende på ruller af op- kvejlet tovværk og helt forude sad den im- posante skibshandler på kahyttens ruf uden overtøj men i læ af skibets pram, der lå sideværts langs kahytsruffet med bun- den ud mod styrbords ræling. Han var som sædvanlig i strålende humør og sang flere af den tids »Schlagere«.

Jeg kan ikke huske hvilken måned det var, men sandsynligvis september; det var halvkøligt gråvejr og lidt vestlig vind, men vi havde smult vand op til Hirtsholmene. Her blev kursen rettet ind mod Herthas Flak. Vi sejlede nu næsten ret nord med måske en lille streg til vest.

»Marie« kunne sejle 7 sømil i timen og vi havde en distance på 15 sømil i alt. Men far var en forsigtig mand; derfor sejlede vi ik- ke med fuld kraft, bl a af hensyn til lasten. Da vi kom klar af Hirtsholmene kom vi ind i lette dønninger, og efter ca 3 timers sej- lads i alt, kunne vi ved 13-tiden sigte vort mål.

»Marie« af Sæby i 1924, på returrejse fra København, hvor der var losset levende rød-spætter på Gl Strand. Besætningen er den samme som i artiklen; »Læsø-Peter« sidder længst til højre med den lange pibe.

På Herthas Flak lå 3 skibe forankrede; de lå så tæt, at de indbyrdes var fortøjede til hinanden.

Da vinden var vestlig gik vi på østre side af skibene, op i læsiden, og fik et par trosser hevet op på det nærmeste skib, som var en stor, sortmalet 3-mastet skonnert med afkortede master og et stort styrehus anbragt helt agterude. Skonnerten hed »Grethe« men hjemstedsnavnet var dækket.

»Grethe« var langs begge skibssider dækket med svære kokosfendere og vi måtte i hast selv finde på noget at anbringe på vor bagbords skibsside, fordi dønningerne generede noget og skonnertens skandæk lå temmelig højt i forhold til os. En damkutter ligger jo dybt i vandet, så vi

havde noget besvær, fordi skonnerten tilsyneladende ikke havde noget rigtigt lastegrej, det blev i hver fald ikke brugt.

På »Grethes« dæk var der mange folk til at tage imod varerne; størst besvær havde vi med de tunge vandtønder, men ved hjælp af flere ligeløbende liner fik vi tønderne rullet over på »Grethe« - alt medens »Marie« lå og hævede og sænkede sig med ca 1/2 meters intervaller.

Da vi havde udlosset skulle skibshandleren om bord i »Grethe« for at forhandle med skipperen m fl; han var adræt og fik fat i »Grethes« lønning og svang sig om bord. Far kom også om bord på »Grethe« på samme vis.

Jeg var også inviteret; jeg var frygtelig bange, men jeg ville ikke komme hjem uden at kunne fortælle, at jeg havde været om bord på et spritsmuglerskib. Problemet blev løst ved, at jeg fik en line under armen, linen blev kastet over til »Grethe«, fastgjort i en talje og så blev jeg hevet over lønningen, medens jeg lukkede øjnene.

Da jeg kom op på »Grethes« dæk så jeg, at en del af søfolkene stammede fra de to andre mindre skibe, der lå fortøjet langs »Grethes« luv side ind mod kysten. Det viste sig, at jeg før havde set disse to skibe ligge i Sæby havn.

Det nærmeste skib var en hækbygget Nordsøkutter »Rekna« på ca 30 tons br, et skib med lastrum normalt beregnet til opbevaring af friskfanget, iset fisk.

Længst ind mod land lå »Hansigne« af Frederikshavn, en sortmalet damkutter på ca 40 tons br, en af de rigtig gamle kuttere fra århundredskiftet med udvendigt ror - altså en spidsgatter - og med en karakteristisk høj, lige skorsten bag styrehuset i stedet for en mesanmast.

På »Grethes« dæk hilste far og jeg bl a på skipperen fra »Hansigne«; han hed Ole men havde et karakteristisk tilnavn »Abe-katten«. Han var omkring de 30 år, lille og tætbygget men lynhurtig og væver i sine bevægelser, kvik i opfattelse og handling; et rigtigt mandfolk. Jeg kunne med det samme huske, at jeg tidligere havde set ham om bord på »Hansigne« i Sæby havn og truffet ham i skibshandlerens butik.

Det var tilsyneladende kun »Grethe«, der var lastet med spritdunke bestemt for Norge. Der blev naturligvis ikke fortalt noget om, hvad de to andre skibe skulle benyttes til; men senere kunne jeg på min far forstå, at de to fiskerkuttere under dække af lovligt fiskeri, kunne føre mindre ladninger sprit helt ind under den norske kyst,

hvor de så kunne praje Bremers norske hjælpere, der kom fra land i sjægter og lignende.

Sammen med min far og skibshandleren kom jeg ned i »Grethes« store kahyt agterude; vi skulle ned gennem styrehuset. Skipperen der var tysker havde sit domicil her; han bød på kaffe med cognac og store cigarer til far og skibshandleren og forærede mig et par store plader ren spisechokolade.

Her overværede jeg hvorledes skibshandleren forsøgte at overtale min far til at tage 2 dunke à 10 liter sprit med i land - en dunk til hver. Men far ville og turde ikke; han henviste til toldforvalterens alvorlige formaninger. Til sidst blev han dog overtalt til at tage 1 flaske cognac med til eget forbrug og 1 flaske likør til min mor.

Besætningerne på skibene var iøvrigt en blanding af forskellige nationer: Tyskere, polakker, svenskere og danskere.

Ved godt 16-tiden kunne vi omsider forlade Herthas Flak for hjemgående. På hjemturen blev den forestående inkvirering af toldvæsenet ivrigt drøftet på grund af de famøse 2 flasker.

Skibshandleren foreslog far at anbringe flaskerne i dammen blandt de få rødspætter, der svømmede rundt dernede. Far afsløget idet han henviste til, at tolderne ved fx bomløbet i Københavns havn ofte havde haft en ketcher nede langs dammens bund; det ville han ikke risikere.

Partsfiskeren Albert foreslog at hænge flaskerne i en snor i aftræksrøret fra kahytens kakkellovn.

Men til sidst fulgte far et råd fra det andet besætningsmedlem kaldet »Læsø-Peter«, der var enkemand og altid iført en masse mærkelige gamle klude så han var helt uformelig af udseende.

Da vi kom gennem inderhavnen kunne vi på kajen se toldforvalteren og toldassistenten

Racerbåden »Liese Lotte« (bemærk den tyske stavemåde i navnet) ses på dette og det følgende billede. Den købtes af forfatterens svoger gennem en mægler, der oplyste at den tidligere - under tysk flag - havde været en del af Bremers smuglerflåde.

På denne enkle måde var der toldfri drikkevarer i mit hjem den aften, efter en vel tilendebragt tur til Herthas Flak.

En gang i disse år havde vi på Sæby Skibsværfts bedding en i Tjekkoslovakiet indregistreret fiskerkutter. I havnen havde vi i flere vintre forskellige skibe oplagt, bl a en tysk hurtiggående motorbåd og en lille tysk, kulfyret damper »Willy«. Alle disse tre skibe hørte til Bremers »flåde«.

Der gik mange historier om spritsmuglertrafikken. Fx blev det fortalt, at skibshandleren en gang havde en aftale med en fiskeskipper om, at sidstnævnte efter en af de natlige ture og kontakter skulle sænke et par dunke vinsprit i Sæby yderhavn, med trosse op mellem molens store søsten til senere afhentning af skibshandleren.

Det blev også gjort, men en anden fisker havde observeret episoden og han hævdede gevinsten i sikker forvisning om, at der ikke ville ske ham noget, hvad der heller ikke gjorde.

Det var forøvrigt ikke ualmindeligt i tyverne, at nogle af fiskerne havde en enkelt dunk vinsprit under chaiselonen, modtaget som betaling for vel udførte tjenester, fx levering i rum sø af friske fisk til depot-skibene. Ved passende lejlighed blev en sådan dunk indhold omdannet til snaps eller likør til eget forbrug i omgangskredsen.

ten stå og vente på os. Læsø-Peter gik ned i kahytten før vi lagde til, og anbragte begge flasker på kroppen inde bag de mange lag tøj.

Da »Marie« tørnede til bolværket, kravede Læsø-Peter som sædvanlig i land og gjorde agtertrossen fast medens Albert gjorde fast forude. Far var i styrehuset medens skibshandleren og jeg stod på dækket. Toldvæsenet gik om bord.

Læsø-Peter, der nu stod på kajen, spyttede en skrå ud, tørrede sig om munden med bagsiden af hånden, sankede op i klunset (og flaskerne) idet han sagde henvendt til min far: »Nu går jeg hjem og på vejen siger jeg den besked til Anna«. Sidstnævnte var min mor.

To ungarlefishkere havde fælles tørreloft men hver sin lejlighed i samme hus. Den ene havde gemt en dunk vinsprit på loftet til en senere festlig lejlighed. Den anden tømte dunken og fyldte i stedet vand på - og sådan var der så meget.

Da jeg den 1. juni 1933 blev ansat som toldelev på Frederikshavn Toldkammer, spurgte jeg efter patrouillebåden, som jeg gerne ville se.

Desværre var den nogle måneder forinden totalt udbrændt i Frederikshavn havn efter en eksplosion i maskinrummet. Den daværende fhv bådfører og maskinpasser, der måtte forrette almindelig turnustjeneste på landjorden, kunne heller ikke fortælle mig noget om tidligere smuglerjagter på Bremer, alene af den grund, at de først påbegyndte deres tjeneste i Frederikshavn i 1931, og da var Bremer-epoken forbi.

I marts måned 1934 sad jeg på Frederikshavn Toldkammers regnskabskontor og udklærede en 50 tons fiskerkutter til Island for et halvt års fiskeri på bankerne deroppe.

Kutteren havde fået bevilget en del på udførsel, herunder spiritus, tobaksvarer m m og skulle derfor have toldpas med. Skipperen sad på regnskabskontorets publikumsbænk, hvor han på grund af en ganske pæn brandert var faldet i dyb søvn.

Da jeg gik over og vækkede ham, opdagede jeg, at skipperen var identisk med Ole, »Abekatten« fra »Hansigne« på Herthas Flak. Så snart jeg havde meddelt ham, at papirerne var klar, rystede han lidt på hovedet, og var tilsyneladende igen nogenlunde ædru; i hvert fald for han ud af døren og ned til sit skib.

Lidt senere kunne jeg fra Toldbodens vinduer se, at Ole stod ud af havnen bound

for Island. Der var stadig fart over den tidligere spritsmugler.

Af kontordamen, der sad ved regnskabskontorets kasse og siden 1925 havde gjort tjeneste i Frederikshavn, fik jeg bekræftet, at Oles skibсреder var en frederikshavnsk skibshandler, som var identisk med en af Bremers tidligere financiers.

Endelig så sent som natten til tirsdag den 14. oktober 1958, dukker den forhenværende spritsmugler Ernst Bremer op igen, i en alder af 72 år. Han er nu skipper på et mindre svensk skib, »Misa« af Gøteborg, der strander 1 sømil syd for Voersaa eller ca 8-9 sømil syd for Sæby.

Skibet bliver bordet af Sæby Toldvæsen der konstaterer, at Bremer i Kiel bl a har provianteret med 30.000 stk cigaretter. Af en bestillingsseddel til et tysk provianteringsfirma fremgår, at Bremer til dette har oplyst, at fartøjet med en 7 mands besætning skulle på vragsfiskeri i Ishavet i flere måneder.

Imidlertid bestod Bremers besætning kun af 1 mand, nemlig en maskinist. De blev begge anholdt af Sæby kriminalpoliti mistænkt for forsøg på smugleri.

I Sæby ret afgav Bremer sin vane tro en »søforklaring« om de såkaldte »reelle« hensigter han havde, og oplyste at hans sejlad var fuldt legal.

Afslutningen af retssagen kender jeg ikke. Andre nulevende toldere tjenstgørende i Sæby på den tid vil eventuelt kunne supplere denne beretning.

Til allersidst en lille pudsig ting om Herthas Flak, som min gode ven afdøde toldvagtmeister K A Breitenbauch, Rørdal, Ålborg, har fortalt mig.

Vi gjorde tjeneste sammen i Frederikshavn og senere i Ålborg. I 1934 fik han stil-

lingen som toldvagtmester ved Rørdal toldkontrol. Han var i den anledning i audiens hos daværende personalechef, kontorchef Grønvold, hvis noksom bekendte spørgeteknik Breitenbauch ikke tog sig i agt for.

Midt i andre sætninger spurgte Grønvold pludseligt:

»Foregår der noget nu om stunder på Herthas Flak?«

»Nej, hr kontorchef, absolut intet,« svarede Breitenbauch, men ærgrede sig i samme sekund, da Grønvold fortsatte med et smil og sagde: »Det tænkte jeg nok, derfor kan Frederikshavn Toldkammer heller ikke forvente at få en anden patrouillebåd, som der har været udtrykt ønske om«.

Dansk tobak

AF H B JOHANSEN og H BOSERUP

Også den danske tobaksdyrkning har sin historie, selv om den kan forekomme noget trist, for egentlig har dyrkning af tobak her i landet kun været aktuel under krigsforhold - sidst under den tyske besættelse af Danmark 1940 - 1945.

Vi, der under krigen måtte ryge den danske tobak, husker stadig smagen - det var bestemt ikke nogen nydelse, og selv et så velklingende navn på en cigar som »Niels Juel« gjorde ikke smagen bedre. Derfor ophørte dyrkningen af tobak også automatisk, så snart importen af tobak kom igang igen under mere fredelige forhold. De vejrmæssige betingelser for dyrkning af tobak i Danmark - megen sol og varme - er nu ikke til stede.

Men vi skal langt tilbage i tiden for at få et historisk korrekt billede frem.

Den 14. august 1741 udstedtes en kongelig anordning om købstædernes pligt til at anlægge tobaksplantager. Tobaksforbruget var under stadig stigning og ud fra sine merkantilistiske anskuelser ønskede Enevældens regeringer at fremme den hjemlige tobaksavl, og dette ønske blev efterhånden så udtalt, at man ved den kongelige anordning pålagde købstæderne pligt til at anlægge tobaksplantager på indtil en fjerdedel af byernes sædejord.

Interessen for tobaksavl blandt herremænd og bønder var nu ikke særlig stor, og gang på gang måtte man indskærpe pligten til tobaksavl. Kun på Fredericia og Vejleegnen var der nogen interesse, men det skyldtes, at der på disse egne var en del indvandrere fra Spanien og Frankrig.

Under den amerikanske frihedskrig omkring 1780, hvor der blev knaphed på tobak, blev spørgsmålet imidlertid særligt aktuelt og bl a blev der i København anlagt to store plantager på sydsiden af det nuværende Frederiksberg Alle. Købstædernes pligt vedblev at gælde helt frem til året 1819, men efter den tid var der kun lidt dyrkning på Fredericiaegnen og Vestfyn.

Den første afgift på dansk tobak kom i 1911 som en arealafgift på 1 kr pr 40 m², og var nærmest tænkt som en sikkerhedsforanstaltning over for råtabakstolden. Ved toldloven af 5. maj 1908 var sket en forhøjelse af råtabakstolden fra 29 til 64 øre pr kg, hvilket medførte en stigning i prisen på den danske tobak fra ca 40 til ca 60 øre pr kg, og dermed øgedes interessen for den hjemlige dyrkning. I 1910 var der ca 240 dyrkere med et areal på ca 120 tdr land.

Arealafgiften ændredes allerede i 1913 til en beskatning på 15 øre pr kg avlet dansk tobak. I 1917 blev afgiften forhøjet til 50 øre pr kg og i 1924 til 1 kr pr kg. I 1932 blev afgiften fastsat til 50 øre pr kg lufttørret tobak. I 1955 blev afgiften ophævet.

Under den første verdenskrig dyrkede man en hel del tobak og udbyttet var i 1918 1.200.000 kg - i 1919 1.100.000 kg. Der var henholdsvis 9552 og 4019 anmeldte dyrkere. Derefter holdt dyrkningen op, kun landboforeningerne foretog forsøgsdyrkingen.

Tidligere havde man dyrket bondetobak (*Nicotiana Rustica*), men efterhånden eksperimenterede man sig frem til en Virginia tobaksplante (*Nicotiana Tabacum*), og denne plante blev næsten udelukkende benyttet under 2. verdenskrig 1940 - 1945.

I 1941 avledes ca 330.000 kg tobak, der fortrinsvis blev opkøbt af nyetablerede virksomheder eller anvendt til iblanding i udenlandsk tobak. Tobaksindustrien kom imidlertid ind i billedet og begyndte i 1942 at tegne kontrakter med dyrkerne.

Der blev af Handelsministeriet fastsat maksimalpriser og faste sorteringsbestemmelser (efter kvalitet), og centralen for dansk råtobak blev etableret. Dette centralorgan skulle stå for hele styringen såvel ved dyrkning som ved den senere fordeling af råtobakken, og der blev oprettet fermenteringsstationer i Hørsholm, Middelfart og Nørre Åby.

Alene i 1945 blev høstudbyttet på over 3 millioner kg lufttørret tobak og i 1946 ca 800.000 kg. Antallet af anmeldte dyrkere udgjorde i 1940 ialt 272, men tallet steg hurtigt og var i 1944 ialt 11860. Dyrkningen fortsatte op til 1948.

Besættelsen 1940 - 1945 skabte mange problemer også for toldvæsenet. Vareknapheden var stor, og »sortbørsen« floredede. Det var ganske særlig tobaksvarer, som var genstand for illegal omsætning, og tilstedeværelsen af den danske tobak skabte muligheder for smarte »sortbørshajere« til at oprette »sorte tobaksfabrikker«. Toldvæsenet måtte iværksætte en streng kontrol både med dyrkningen af tobak og med omsætningen.

Vi, der gjorde tjeneste i Københavns toldopsyn, hvor arbejdet blev stærkt reduceret på grund af fald i import og skibsfart, blev derfor allerede i 1940 sat til tjeneste i Inspektoratet for Tobaksbeskatningen, og her gjorde vi tjeneste til 1946. Det blev en

travl tid, og arbejdet med de mange overtrædelsessager blev i høj grad vanskeliggjort efter 19. september 1944, hvor det danske politi blev arresteret og deporteret af tyskerne.

Den 19. september blev toldvæsenets bygninger i Frederiksholms Kanal omringet af tyske soldater, og vi troede faktisk, at toldvæsenets folk også skulle arresteres, men sidst på eftermiddagen ophævede tyskerne pludselig afspærringerne.

I den politiløse tid måtte toldvæsenet selv efterforske i overtrædelsessager og måtte også selv foretage fremstilling i retten af personer, som var sigtet i disse sager. I alvorligere sager måtte vi hente hjælp i Justitsministeriet.

Den toldmæssige indsats gik som sagt i første omgang særligt ud på at få dyrkningen under kontrol, men man kan næsten sige sig selv, at en fuldstændig kontrol af afgrøderne på en mark er umulig.

Dyrkerne fik pligt til at anmelde deres arealer, og gennem de lokale vurderingsmænd lod man foretage en vurdering af det forventede høstudbytte. Afsætningen skulle ske til autoriserede opkøbere.

Ved toldkamrene havde man afskrifter af de af vurderingskredsene udarbejdede tobaksafgiftslisten, hvor dyrkerne var opført efter sogn og matrikel nr, og hvori man redegjorde bl a for afgiftens beregning og berigtigelse og for afsætningen.

Alligevel foregik der illegal dyrkning i meget betydeligt omfang, og tobakken blev solgt til »sorte fabrikker«, ganske særligt i Københavnsområdet.

For at styrke kontrollen indførte man i 1943 de såkaldte dyrker-kort, der var dyrkernes legitimation overfor myndighederne og de autoriserede opkøbere - som udgjorde ca 70 i hele landet. De afleverede tobaksmængder blev afskrevet på kortene.

Når tobakshøsten begyndte i de tidlige efterårsmåneder, foregik de autoriserede opkøb for Sjællandsområdet 2 gange ugentlig i Hørsholm, hvor dyrkerne mødte op med deres avl til opvejning og til sortering efter kvalitet. Prisen gik fra 150 øre pr kg op til 9 kr pr kg. Lavest var prisen for bondetobak og højest for tobak til omblade.

Toldvæsenet måtte være tilstede og fra inspektoratet kørte vi på cykel til Hørsholm for at foretage den nødvendige kontrol. Vi foretog et skøn over, om de afleverede mængder tobak stod i rimeligt forhold til det efter arealstørrelsen forventede udbytte, og kontrollerede salget til de autoriserede opkøbere, ligesom man opkrævede dyrkningsafgiften og indførte den afleverede tobak i toldvæsenets bøger.

Starten fandt sted tidligt om morgenen, og man var normalt først tilbage igen ved 17-18 tiden. Vi måtte ansøge Direktoratet for Vareforsyning om tildeling af cykeldæk til tjenstlig brug, men de var af så ringe kvalitet (celluld), at deres levetid var kort, og vi punkterede ofte. Mange gange foregik turen derfor med tog til Rungsted, men så måtte vi også spadsere derfra til Hørsholm og tilbage igen. Så varede turen noget længere.

Til trods for den strenge kontrol forekom som tidligere nævnt en hel del illegal dyrkning, og tobakken blev afsat til de »sorte fabrikker«, som fortrinsvis fremstillede cigarer og cigarillos.

Til inspektoratet indgik engang en anonym anmeldelse om, at en bestemt person havde en »sort fabrik«. Nærmere oplysninger om beliggenhed eller den pågældende persons tilholdssteder fremkom ikke. Anmeldelsen indgik telefonisk til nu afdøde overtoldinspektør Helge Smith, som tilkaldte os toldassistenter. Hans eneste kommentar til anmeldelsen var blot »Herr N.N. har en ulovlig tobaksfabrik. - Find den«.

Det var nu lettere sagt end gjort, men efter flere måneders møjsommeligt arbejde fik vi dog indkredset fabrikken, som i stor stil fremstillede cigarer. Fabrikken lå i den indre by, og produktionen var så stor, at man havde indrettet råtabakslagre i en særskilt bygning.

Salget var vel tilrettelagt og skete med 1000 stk cigarer ad gangen til kroer og restauranter. Man var klar over, at toldvæsenet havde skærpet eftersynene i detailbutikker, der forhandlede tobaksvarer, hvori mod eftersynene på kroer og restauranter var mere sporadiske.

På Fyn fik vi indkredset opkøberen af den ulovlige tobak; han var blevet fængslet ved krigsafslutningen i maj 1945 for landskadelig virksomhed og stod til en meget alvorlig dom - dengang var der dødsstraf i sådanne sager. Med ham og med politiledsagelse måtte vi køre Fyn og Ærø rundt for at finde frem til sælgerne af den ulovlige tobak, i alt ca 12-15 gårdejere, som illegalt havde solgt ca 5.000 kg tobak.

Det var ikke nogen særlig rar fornemmelse at køre rundt med arrestanten. Han var ikke i stand til at opgive navne og adresser på sælgerne af tobak, men han kunne udpege for os de gårde, hvor han havde handlet. Når vi overnattede udenfor Odense, hvor han var fængslet, måtte vi aflevere ham til de lokale arresthuse med besked om at iværksætte en omhyggelig bevogtning.

Sagen sluttede med strenge fængselsstraffe til hovedmændene og store bøder til købere og sælgere. Opkøberen på Fyn fik tillige sin særlige dom for landsskadelig virksomhed, i første omgang dødsstraf senere ændret til livsvarigt fængsel.

Ved en anden lejlighed havde vi indkredset en »sort fabrik« i en villa i Vanløse. Vi var 4-5 toldassistenter, som måtte storme villaen, men da vi trængte ind, var ledere og arbejdere flygtet i hast. I villaen fandt vi så megen råtabak, at vi måtte rekvirere en

En tobaksopkøbsdag ved Kerteminde toldsted. Udsnit I af collage i Odense distriktstoldkammer.

Sønder sø

Kommune, i

Løbe Nr.	Ejer og Bruger (Navn og Stilling) af Tobaksarealet	Ejendommens Beliggenhed (By, Sogn og Matr.-Nr.)	Det med Tobak dyrkede Areals Matr.-Nr. og Størrelse angivet i m ²	Udplantede Tobaksplanter		Vurderingsraadet over det forventede Høstudbytte
				Antal	Sort	
1	Hmd. Peder Petersen Sønder sø Skov pr. Odense	1 ^{al} Dallund	1 ^{al} 600 m ²	1800	Virginia	0,08 kg pr = 48,000 k
2	Hmd. Holger Christensen Sønder sø Skov pr. Odense	1 ^{am} Dallund	1 ^{am} 300 m ²	900	Virginia	0,03 kg pr = 9,000 kg
3	Hmd. Johs. Christiansen Sønder sø pr. Odense	5 ^e 6 ^b Sønder sø	5 ^c 266 m ²	800	Virginia	0,10 kg pr = 26,600 kg
	Savskærer	- -	-			0,16 kg pr

Tobaksafgiftsliste. Toldkammerets arbejdsseksemplar. De bevarede arkivalier vedr tobaksafgiftsadministrationen på Fyn er nu afleveret til Landsarkivet i Odense.

lastbil fra frihavnen til at afhente tobakken, som vi beslaglagde.

Ved vore videre undersøgelser viste det sig, at det var en hel bande, som foruden fabrikken var igang med andre illegale forretninger. Hovedpersonerne blev fængslet og sagen gik sin gang, men en dag, hvor der var fastsat retsmøde i Københavns byret, ringede den pågældende byretsdommer og meddelte, at der til retten var indløbet trusler om, at bestemte personer ville befri de fængslede under næste retsmøde. Dommeren bestemte derfor, at retsmødet skulle finde sted i Vestre Fængsels danske afdeling. Dengang var der også en afde-

ling, som Gestapo (tysk politi) havde beslaglagt.

En del af de vidner, vi afhørte under sagen, blev overfaldet af bandemedlemmer, som endnu var på fri fod, og i et andet tilfælde fik en kollega under en afhøring stukket en pistol i ryggen og måtte frigive den pågældende.

På Vestfyn tilkaldte en slagtermester Gestapo, da toldvæsenet på hans bopæl havde fundet ulovlig tobak og hjemmerullede cigaretter. Efter krigen blev han interneret og dømt for tilkaldelse af besættelsesmagten til indskriden mod danske myndigheder. Det var lovløse tider, der gjorde vort opklaringsarbejde besværligt.

giftsliste

Indg. F. Nr. 4960 den 25. Sep. 1943.

Bogense

Vurderingskreds.

Opvejnings-angivelses Indg. Nr.	Opvejet Tobaksmængde	Beregnet Afgift		Afgiftens Berigtigelse		Oplysninger angaaende Tobakkens Afsetning		Anmærkning
		kg	Kr. Øre	Dato	Indg. Nr.	Køberens Navn og Adresse	Forml. 30 a	
8332	56-500	28	25	26/11	8332	J. Buch, Bogensen	indsket	} alf
9212/25	41-000	20	50	13/12	9212	same	---	
	97-500	48	75					
5645	7-500	37	5	27/12	5645	Fernundt. Mr. Dalby.	-	} alf ✓
						Toldkontrol C. G. Nielsen (sign.)		

Toldvæsenet skærpede også eftersynene i detailforretninger, hvor man havde pligt til at opbevare fakturaer over leverede beskattede tobaksvarer. For cigaretter og røgtobak havde vi kontrollen i banderolerne, og for cigarer og cerutter skulle fakturaerne være påklæbet stempelmærker af værdi svarende til afgiftsbeløbet for de leverede varer.

Engang vi aflagde kontrolbesøg i en forretning, fandt vi et større parti cigarer og cerutter, som ikke var beskattet, og som var leveret fra en af de »sorte fabrikker«. Indehaveren gik pludselig amok og smed omkring sig med kasser fyldt med cigarer og cerutter, så forretningen lignede efterhånden en hel slagmark.

Der var ingen politihjælp at få, så vi måtte bede vagtværnet - der blev oprettet under krigen - om hjælp. Indehaveren blev anholdt, men på vagtværnets station gik han påny amok og smadrede inventaret.

En nu afdød kollega blev ved et detaileftersyn, hvor han var alene, overfaldet af indehaveren, som slog ham ned med en gummiknippel og smed ham ud af forretningen.

Der foregik et betydeligt salg af cigaretter stykvis, selv om det var forbudt efter tobaksafgiftsloven, og der blev ikendt i stribevis af bøder, men forbudet var næsten umuligt at håndhæve, og det til trods for, at man efterhånden tillod salg i 5 styks pakninger.

Sortbørsen var så udtalt, at man i brun-kulslejerne i Jylland, hvor der var store penge at tjene, kunne købe et sug af en cigaret for 50 øre. En cigar kunne koste op til 2 kr 85 øre pr stk.

Manglen på tobak var så stor, at selv æble- og kirsebærblade blev solgt som tobakserstatning som var afgiftspligtig efter tobaksafgiftsloven.

Et andet problem med tobaksdyrkningen var den meget betydelige ulovlige skæring af tobak, som ofte foregik hos dyrkerne. Man fik fremstillet specielle maskiner til skæring, og af »overskudstobak« kunne man finskære tobak og deraf rulle cigaretter, eller bruge det til pipetobak. Venner og bekendte blev forsynet, og en del salg fandt sted. Det var en klar overtrædelse af tobaksafgiftsloven.

Når toldere ved aften-tid eller om natten cyklede rundt i landdistrikterne, kunne man i stilheden høre maskinerne køre i landerne, og næste dag kunne man så gribe ind.

Om dagen anvendtes de mærkværdigste skjulesteder, såsom senge, aljebeholdere, i staldene o.s.v.; i et tilfælde havde man fået en tysk soldat til at gemme såvel skæremaskiner som tobak.

Maskiner og tobak blev konfiskeret og bøder ikendt. Problemet blev efterhånden så stort, at Handelsministeriet i januar 1945 i et cirkulære udstedte forbud mod fremstilling og salg samt benyttelse af tobaksskæremaskiner, cigar- og cigarillosmaskiner m.v. i virksomheder uden for toldvæsenets kontrol. Da der blev skredet ind mod disse maskiner, viste de officielle indberetninger, at der fandtes ca 13.000 maskiner. Tallet lå dog en del højere, da mange maskiner ikke blev anmeldt.

Efter politiets fængsling og deportation i september 1944 så man fra statsmagten, at misbrug af tobakken ved etablering af »sorte fabrikker« steg så stærkt, at man i januar 1945 pålagde rigsadvokaten at udsende til samtlige statsadvokater et cirkulære, hvori det blev indskærpet, at alle sager vedrørende ulovligheder med dansk tobak skulle fremmes mest muligt og med alvorlige straffepåstande.

Der var et betydeligt antal sager over hele landet. De enkeltsager, vi her har omtalt, er medtaget for tillige at give et billede af toldvæsenets arbejdsvilkår under den tyske besættelse.

I perioden fra august 1944 til august 1946 blev ca 1600 personer dømt for overtrædelse af de fastsatte bestemmelser og man skønnede, at mere end 100.000 kg tobak var solgt illegalt.

Da krigen sluttede ebbede tobaksdyrkningen ud og var helt holdt op i løbet af 1948. Arbejdet i de københavnske vejerboder steg, og der kom gang i udlandstrafikken, så vi vendte tilbage til toldopsynet i København.

Som nævnt ophørte den særlige lovgivning om dansk tobak i 1955 og vi må håbe, at der vedvarende vil være så fredelige forhold i verden, at ny lovgivning derom ikke bliver aktuel.

— ■ —

Litteratur:

Kristof Glamann: 75-foreningen. 1875 - 20 juni - 1950. (Kbh 1959). Heri et afsnit om tobaksbeskatning af Helge Smith.

Helge Smith: Dansk Tobak. Høstaarene 1942-1945. En Redegørelse fra Centralen for Dansk Raatobak. (Kbh 1947).

En tobaksopkøbsdag ved Kerteminde toldsted. Udsnit II af collage i Odense distriktstoldkammer.

En tolders oplevelser under besættelsen

Denne beretning er afgivet af toldinspektør Ib Steen-Knudsen efter opfordring fra Toldhistorisk Selskab.

Da tyskerne besatte Danmark den 9. april 1940 var jeg toldelev i Hillerød. Lønnen var god - 84 kr om måneden - men ikke nok til kost og logi. Jeg boede derfor hos mine forældre i København og kørte hver dag med S-tog til Holte og videre med damptog til Hillerød.

Den 9. april 1940 kl ca 6 var jeg som sædvanlig på vej til Nordhavnens station. Denne morgen var dog usædvanlig ved, at flyvemaskiner kredsede ganske lavt over København. Det viste sig at være tyske maskiner og i nærheden af stationen lå løbesedler, der var kastet ud fra maskinerne. Her læste jeg den chokerende meddelelse, at tyskerne var i færd med at besætte Danmark.

Det myldrede med tyske soldater på Hillerød station fra besættelsens første dag. Toldkamret lå i den ene ende af pakhuset - nærmest stationen - og godsekspeditionen i den modsatte. Gik tyskerne ind på toldforvalterens kontor fik de - som alle andre - en høflig vejledning, men kom de ind på toldkontoret, hvor hele personalet, en ældre toldassistent, en toldmedhjælper og jeg sad, så reagerede toldassistenten, V. Madsen på en helt anden måde.

Så snart en tysk soldat kom inden for døren rejste Madsen sig fra sin plads i kontorets fjerneste krog. Han blev blussende rød i hovedet, og uanset hvor meget »pynt« tyskeren havde på kasketten, brølede han u-ud, u-ud, samtidig med at han med sin noget fremspringende mave som »kofanger« puffede tyskeren ud af døren.

Den 27. juli 1944 fik toldassistent Madsen en voldsom død. Han blev dræbt ved

»Schalburgtage« (tyskinspireret terror-ødelæggelse), som tyskerne udførte bl.a. som hævn for frihedsbevægelsens jernbanesabotage. En bombe eksploderede i persontoget fra København mod Hillerød, og den var anbragt hvor toldassistent Madsen sad.

- Måske var det ikke tilfældigt, at bomben netop var anbragt der.

Da jeg et par år senere var blevet toldmedhjælper i København blev jeg opfordret til at deltage i fremstillingen af et illegalt blad. Initiativtageren var en student ved navn Svend Dragsted, nu kontorchef i Økonomiministeriet.

I den forløbne del af besættelsestiden havde der været en del demonstrationer mod tyskerne, men af organiserede modstandsgrupper var endnu kun ganske få.

Det første nummer af DANSKEREN blev fremstillet i februar måned 1943. Vi benyttede en gammel duplikator, så bladet var ikke kønt, og oplaget var lille. I slutningen af 1943 forsøgte vi at få DANSKEREN trykt, men det var vanskeligt at få fagfolk til at påtage sig dette arbejde. Trykkerierne blev kontrolleret af tyskerne, og straffen for at udføre illegalt arbejde var streng.

Vi forsøgte selv at udføre arbejdet. Der blev anskaffet et sætteri og sættekasserne blev opstillet i en lejlighed på Frederiksberg. Der blev også anskaffet en trykkerimaskine, en såkaldt »fluesmækker«.

Jeg have fået den opgave at trykke det første nummer, men det viste sig, at maskinen var opstillet på et loft. Hver gang der

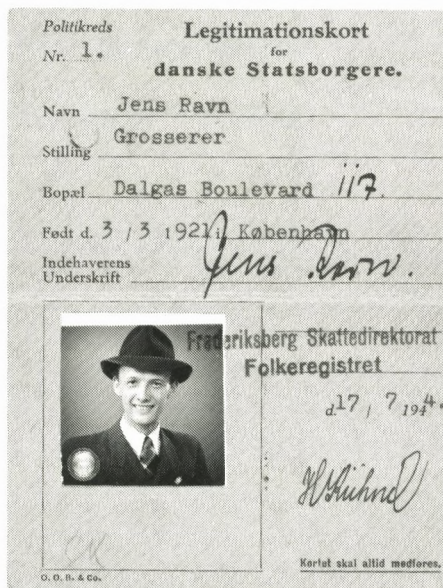
blev taget et aftryk lød et bump, som kunne høres gennem alle etager og helt ned i kælderens. Det blev ikke til mange eksemplarer, da risikoen for at blive taget af tyskerne var alt for stor.

Da vor leder på dette tidspunkt måtte hellige sig sine studier, blev det vedtaget, at jeg skulle overtage ledelsen af organisationen og bl.a. tage mig af bladudgivelsen. Min bror skulle forestå salget af illegale bøger og vor ven »Petter« skulle samle og bearbejde det nyhedsmateriale, vi modtog fra forskellig side. Vi fik nyhedsstof fra det illegale INFORMATION, fra informationspakker med engelske blade og fotos, som kom til os ad flygtningeruterne ligesom »Petter« havde adgang til fracsensurerede nyheder i Ritzaus Bureau.

En af mine første opgaver var at finde en sikker plads til vort sætteri samt et trykkeri, der turde arbejde for os. Vi fik en aftale med et lille trykkeri »Zilmers Bogtrykkeri«, diskret placeret i et rækkehus i Vanløse, og på Østerbro fandt vi et pulterkammer, hvor vi kunne indrette vort sætteri. Vi måtte trække ledninger fra trappebelysningen, hvilket indebar en vis risiko for at blive opdaget, idet elektriciteten var rationeret, så det vakte opsigt, når trappebelysningen var tændt i flere timer.

I »sætteriet« på loftet mødtes jeg med en typograf et par gange om måneden, når DANSKEREN skulle sættes, eller der skulle fremstilles løbesedler e.lign. Når sidste linie til et nummer af DANSKEREN var sat, måtte vi være 3 mand om at bære de tunge sider ned til S-toget for at køre til trykkeriet i Vanløse, hvor maskinen var parat til at begynde trykningen. Hver pakke indeholdt 2-3 sider blysats, og pakkerne var så tunge, at man ikke kunne stille dem fra sig på sæderne i toget, for så gik fjedrene i bund.

DANSKEREN udstedte falske legitimationskort til de medlemmer af vor organisation, der var efterlyst af tyskerne og vi

Legitimationskort fra »Danskerens« forlag. Indehaveren brugte det med held!

påtog os bl.a. den opgave at fremstille nogle »Ausweis«, der skulle give frihedskæmpere adgang til tyskernes højborges Shellhuset og Politigården. Det foregik på den måde, at der blev fremskaffet en papirsprøve, et afrevet hjørne af tyskernes blanket samt et fotografi af et benyttet Ausweis. På dette grundlag skaffede vi papir af samme farve og kvalitet og vi fandt frem til de rigtige skrifttyper. Det vanskeligste var at overtale en skriftstøber til at fremstille det særlige SS tegn, som blanketterne skulle forsynes med.

Vi fik senere at vide, at vore Ausweis havde virket efter hensigten.

Efter nogle måneder på kontor i København blev jeg, stadig som toldmedhjælper sat til tjeneste i Inspektoratet for Tobaksbeskatningen, En overgang blev jeg herfra

udlånt til toldkontrollen på De danske Sukkerfabrikker, og det var så heldigt, at der under krigen ikke var mere at bestille end at der var tid til at afholde en del »redaktionsmøder« i tjenestetiden.

De 2 toldbetjente, der gjorde fast tjeneste på fabrikken var begge indviede og sørgede for, at vi fik arbejdsro. De havde advaret mig mod den faste toldassistent på Sukkerfabrikken, som jeg gik på skift med. De fortalte, at han den 9. april 1940, da Danmark blev besat af tyskerne, havde hoppet i møblerne af glæde. Han blev aldrig klar over, hvad der foregik, når han havde forladt toldkontrollen.

Det trykte DANSKEREN var som regel på 8 sider og udkom hver måned i 15.000-30.000 eksemplarer. Da censuren efterhånden forbød den danske presse at bringe næsten enhver nyhed om krigens gang, lå

Jeg sidder og tænker paa —

om Tyskerne mangler Grøntsager, fordi Hitler har traadt i Spinaten.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Denne og følgende illustrationer er eksempler på viddet i »Danskerens At tænke sig«.

Jeg staar og tænker paa —

om Rumænien har givet Tyskland den sidste Olie.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

vi inde med langt mere nyhedsstof, end vort blad kunne bringe. Vi udsendte derfor det sidste halve år af besættelsestiden foruden bladet hver uge DANSKERENS INFORMATION i ca 500 eksemplarer. Denne blev sendt til vore »abonnenter« og til grupper i provinsen, der benyttede materialet til lokale illegale blade.

DANSKEREN havde ikke en bestemt partipolitisk retning. En del af de ledende artikler skrev jeg i samarbejde med en konservativ overlærer, og nogle artikler fik vi fra en journalist på SOCIALDEMOKRATEN (AKTUELT). Ca 50 mennesker var knyttet til organisationen, og et ukendt antal var os behjælpelig med at distribuere de mange blade og sælge bøger fra DANSKERENS FORLAG.

Vi var blevet anerkendt som illegalt bogforlag ved at udgive et par dupliserede bøger bl.a. om Kaj Munk. Dette betød, at vi kunne købe bøger hos andre illegale forlag for halv pris. Det blev en temmelig stor forretning, og vor bogliste omfattede ca 100 forskellige illegale bøger.

Et af de største problemer var - trods indtægterne fra bogsalget - at skaffe penge bl.a. til indkøb af papir, betaling til »sætter« og »trykker« og til porto. For at skaffe papir blev det således nødvendigt at foretage et hold-up på et papirlager i Havnegade. Efter krigen mødte vi op i firmaet og betalte regningen.

En overgang stillede andre illegale forlag krav til os om at udgive flere bøger for fortsat at kunne opnå 50% rabat. Det førte til, at vi udgav den illegale AT TÆNKE SIG. Den nåede vi at fremstille i over 31.000 eksemplarer, og det vendte et stort underskud i regnskabet til overskud.

En toldassistent i Inspektoratet for Omsætningsafgifter, Preben Eider, der dengang læste til jurist og nu er ambassaderåd, lavede de fleste af teksterne til vor AT TÆNKE SIG og han var behjælpelig med at sælge bøger og fordele DANSKEREN, bl.a. til kolleger.

De klicheer, der blev benyttet til fremstillingen af den populære AT TÆNKE

Jeg sidder og tænker paa —

om en SS-Mand ogsaa efter Krigen vil være i sit Es.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Jeg ligger og tænker paa —

om en skudt Stikker følger sig truffet.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

SIG blev i første omgang lavet efter tegninger, som vi havde klippet ud af POLITIKEN. Tegningerne var naturligvis udvalgt, således at de fremhævede de illegale tekster.

Da AT TÆNKE SIG var udkommet i 26.000 eksemplarer i 2 forskellige udgaver besluttede vi at udsende en samlet udgave i 5.000 eksemplarer. Det viste sig nu, at de tidligere benyttede klicheer var blevet slidt op og at de eksemplarer af POLITIKEN, som havde bragt netop disse tegninger, ikke var til at få fat i.

Tegningerne fik i den det blev nødvendigt at hente dem ved et regulært hold-up på POLITIKENs ekspedition. Det var et af de tilfælde, hvor det var ved at gå galt for os. På et møde på POLITIKENs redaktion efter krigens ophør fortalte man os, at redaktionen havde slået alarm, da man hørte om vort hold-up i bygningen. Redaktionen vidste nemlig, at den illegale AT TÆNKE SIG allerede var udkommet, hvorfor man var overbevist om, at det ikke var frihedsbevægelsen, der lavede dette hold-up.

Vi havde netop forladt POLITIKENS Hus, da alarmen lød.

Ligesom det var meget vanskeligt at få bogtrykkere til at trykke for de illegale organisationer, var det næsten umuligt at få en bogbinder til at indbinde vor AT TÆNKE SIG.

Vi besluttede at tvinge en bogbinder til at udføre arbejdet og valgte et bogbinderi i Blågårdsgade, som bl.a. fremstillede propagandamateriale til tyskerne. Vi mødte op i virksomheden så svært bevæbnet, at indehaveren ikke var i tvivl om situationens alvor. Han blev stillet over for valget, enten at se sin virksomhed sabotagesprængt, fordi han udførte arbejde for tyskerne eller at udføre de opgaver, vi stillede ham.

Han gik ind på vore »betingelser«.

Bogbinderen tilbød dog først at stille sine maskiner til vor rådighed, således at vi selv udførte arbejdet. Det benyttede vi os af og 20-30 mand fra vor organisation mødte op og arbejdede med virksomhedens folde-, hæfte- og skæremaskiner hele den første week-end.

Jeg ligger og tænker paa —

om en Jernbane-Sabotør kan kaldes banebrydende.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Jeg hænger og tænker paa —

om man kan faa kolde Fødder, naar Jorden brænder under En.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Om mandagen meddelte en dybt rystet bogbinder, at han på afstand havde fulgt vor aktivitet og han bad nu om at få lov til at udføre arbejdet selv. Det var naturligvis sagt tydeligt til ham, at frihedsbevægelsen ville gøre ham personligt ansvarlig, hvis der tilstødte os noget, medens vi var i hans virksomhed.

De fleste illegale organisationer blev før eller senere optrevlet af tyskerne eller deres mange stikkere. Vi var heldige at slippe stort set uskadt gennem hele besættelsestiden.

En af de gange det var ved at gå galt var i efteråret 1944. Jeg havde været i Odense, hvor min fætter havde overladt mig noget illegalt materiale, som skulle videresendes fra København til Sverige. Min bror hentedede mig på hovedbanegården, og vi blev enige om at besøge vore forældre, der boede på Strandboulevarden. For en sikkerheds skyld havde vi ikke boet hjemme i længere tid, men den aften besluttede vi at overnatte, da der ikke var noget, der tydede på, at

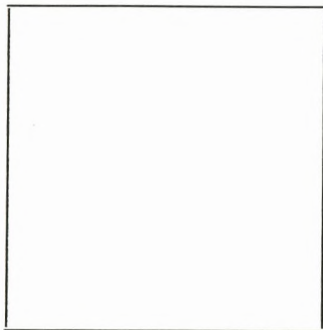
tyskerne havde kendskab til vor illegale virksomhed.

Næste morgen før kl 6 ringede det på entredøren og vi blev hurtigt klar over, at det var tyskerne. Vi for ud af sengene og min far åbnede køkkendøren for os, lige i hovedet på et par tyskere. Han fik smækket døren i. Min bror og jeg styrtede ud på altanen samtidig med at 6-7 tyskere stormede ind i lejligheden.

Til trods for at tyskerne opholdt sig i lejligheden i et par timer og mange gange var ude på altanen - lejligheden lå på 4. sal - fandt de aldrig ud af, hvorledes vi var sluppet væk. Det kan tjene til tyskernes undskyldning, at altanen var adskilt fra naboens med en betonmur, som de åbenbart har anset for at være uoverstigelig.

Vi var kommet over på naboens altan, hvor vi knuste en rude og gennem naboens lejlighed kom vi ud på en anden køkken-trappe. Vi bankede på en tilfældig køkkendør. Det var hos en forvalter, der straks opfyldte vort ønske om at blive låst inde på hans loft. Vi gav ham forinden et telefonnummer til en af vore venner »Jacob«, der

Jeg staar og tænker paa —

om man gaar under Jorden for at blive overset.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Jeg staar og tænker paa —

om De støtter det illegale Arbejde økonomisk ...

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Vor Læser: Ja, men det er jo ingen Vittighed.

Vi: Nej, men det er en Nødvendighed.

var kommis i et koloniallager. Ved 8-tiden stillede han hos mine forældre med en kasse »bestilte« kolonialvarer. Efter at have afleveret varerne fyldte han vort tøj i de tomme kasser og lidt efter var de afleveret til forvalteren.

De timer vi tilbragte på pulterkamret var ubehagelige, for det var bidende koldt, og vi var kun iført pyjamas. Mine forældres møde med tyskerne var dog mere ubehageligt. De fortalte senere, at tyskerne omgående havde bemærket, at vore senge endnu var varme og at vi derfor måtte være i lejligheden. Tyskerne blev ude af sig selv af raseri, da de måtte konstatere, at vi var sporløst forsvundet.

Efter denne dag kunne jeg ikke møde på min arbejdsplads.

Tyskerne mødte flere gange op hos mine forældre i håb om at finde os hjemme. De mødte således op en dag og gav udtryk for, at de havde fået et tip om, at vi ville komme hjem i løbet af dagen og at de ville vente på os.

Min mor bad kort tid efter om tilladelse til at gå på toilettet. Hun havde forinden i køkkenet skrevet på en lap papir »*Få boghandleren i stuen til at stoppe mine sønner, hvis de kommer - for tyskerne er her*«. Hun lagde sedlen i en æske og fik ved tegn og underlige gerninger kontakt med en fremmed dame i ejendommen overfor, hvorefter hun smed æsken ud ad toiletvinduet. Damen hentede den og gav beskeden videre, så vi var blevet advaret, hvis vi den dag havde nærmet os ejendommen.

Til sidst opførte tyskerne sig så brutalt over for mine forældre, at de var nødsaget til »at gå i kloster«. De sidste måneder af besættelsestiden boede de i klostret i Farum, der havde åbnet dørene for mange, der var flygtet fra tyskerne.

Under besættelsen holdt de større illegale organisationer regelmæssigt møder. Der mødte en repræsentant for hver af disse organisationer. Vi blev på møderne orienteret om Frihedsrådets beslutninger og baggrunden herfor og iøvrigt udvekslede vi erfaringer. Det ligger i sagens natur, at der skulle udvises særlig forsigtighed, når repræsentanter for 8-10 illegale organisationer var samlet og mange møder blev da også aflyst i sidste øjeblik.

Jeg husker således et møde i Chr IX's gade, der blev afblæst umiddelbart efter at vi var kommet. Det blev meddelt, at en af de sædvanlige deltagere »Knud« fra gruppen »1944« havde deltaget i en aktion - opsamling af nedkastede våben. Det forlød, at tyskerne havde overrasket dem. Dagen efter blev det konstateret, at han var dræbt under aktionen. »Knud« ligger begravet i Mindelunden.

En aften kort tid før krigens afslutning var det igen ved at gå galt. DANSKEREN havde påtaget sig at fremstille og opsætte løbesedler med et opråb fra Frihedsrådet. Vi arbejdede i 6-7 hold, hver på 2 mand.

Jeg gik sammen med en ung mand, som netop var optaget i vor organisation. Vi var ved at være færdige med opgaven efter at have opsat løbesedler på Strandboulevarden, på opslagstavlerne på Østerport station og på en del af Østerbrogade, da en mand pludselig dukkede op. Fra få meters afstand sigtede han på os med en revolver, idet han råbte »*Hände hoch*«. Jeg var klar over, at vi for enhver pris ikke måtte blive taget af tyskerne og styrtede ned ad Willemoesgade. Der lød 2 skud, men jeg var heldig ikke at blive ramt.

Det var forbudt at telefonere om aftenen, men jeg fik i den nærmeste telefonbox overbevist telefondamen om, at mit opkald var af livsvigtig karakter. Mine kammerater, der allerede ventede på os i en lejlighed i Ndr. Frihavnsgade, blev advaret.

Først ud på de små timer fik jeg kontakt med min bror, der også havde deltaget i aktionen. Han kunne fortælle, at de efter min opringing havde fjernet alle spor af illegalt materiale, inden de selv havde forladt lejligheden. Kort tid efter havde 2 udrykningsvogne med HIPOer (tysk hjælpepoliti) stormet lejligheden, men de var kort tid efter gået med uforrettet sag.

Den unge mand jeg havde været sammen med, blev taget med af tyskeren, og han blev tvunget til at opgive adressen. Han blev sendt til Frøslevlejren.

Det var, så vidt jeg erindrer, den eneste gang vi havde løbet den risiko at mødes efter en aktion, men det foregik en af de første dage i april 1945, så vi var påvirkede af, at krigen nærmede sig sin afslutning.

Under besættelsen blev min bror ramt af et tysk strejfskud. Han fortalte, at han havde følelsen af at nogen så på ham og han drejede derfor hovedet samtidig med at et skud lød. Kuglen strejfede hans næse og kind og selv om hans ansigt hævede de følgende dage, så han blev næsten ukendelig, slap han uden varigt men.

Denne episode var medvirkende til, at han udover at være meget engageret i DANSKEREN også besluttede sig til at melde sig til en militærgruppe for direkte at tage del i det forventede sidste opgør med tyskerne.

Da vi havde holdt sammen under hele besættelsen meldte jeg mig også til den samme gruppe »Nybodergruppen«, som vi iøvrigt havde haft et nært illegalt samarbejde med, og vi deltog i gruppens øvelser i våbenbrug.

Af sikkerhedsgrunde boede vi i reglen hver for sig og vi var ofte tvunget til at flytte. De sidste uger inden krigens afslutning blev det dog nødvendigt at dele en 1½-værelses lejlighed på Kastelsvej med en militærgruppe, således at der i den lille lejlighed opholdt sig ca 20 frihedskæmpere med militær udrustning, bl.a. et par maskingeværer.

Ved krigens afslutning færdiggjorde jeg til bogtrykkeren et nummer af DANSKEREN til udsendelse den 4. maj 1945, selvfølgelig uden at vide, at det blev befrielsesdagen.

Vi havde i dagene forinden af militærgruppen fået ordre til at holde os parate og indkaldelsen kom den 4. maj. Vi tilsluttede os gruppen i Nyboder og kørte på cykel til Kalvebod Brygge, hvor vi i en stor redningsbåd blev sejlet ud til Kongeskibet, der lå opankret i havnen.

Her kom vi ombord og bag panelerne i kronprins Frederiks kahyt fandt vi et større antal maskinpistoler indpakket i avispapir.

I nattens løb fandt vi så mange maskinpistoler, dels på Kongeskibet og dels gemt i kulbunkerne på kajen, at hver mand i gruppen fik udleveret en maskinpistol.

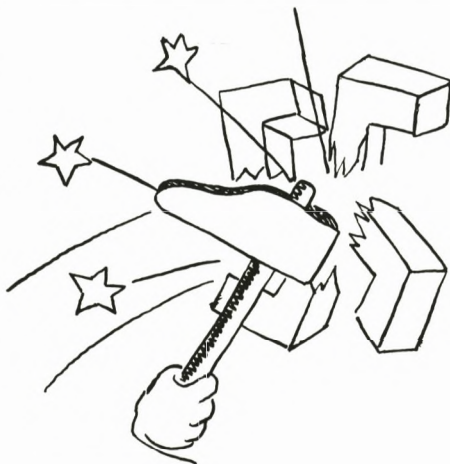
Nogle dage efter befrielsen viste det sig, at gruppen var sammensat af marineofficerer. Det viste sig, da vi fik ordre til at møde

i uniform. Alle i gruppen - undtagen min bror og mig - stillede i nypressede uniformer.

Vor militærgruppe havde kvarter på et af ØK's store skibe, der lå på Islands Brygge. Gruppen blev i dagene efter befrielsen brugt til vagttjeneste ved et ammunitions-skib, der lå ved Langebro. Et par dage og nætter gik vi vagt, bl.a. på fregatten JYLLAND. Det var formentlig sidste gang det gamle krigsskib gjorde »aktiv« tjeneste.

Man kan ikke lade være med at tænke på, hvad der ville være sket, hvis tyskerne ikke havde kapituleret i Danmark og der var blevet åben kamp. Det var nemlig efter kapitulationen chokerende at se, hvor mange tyske soldater, der var stationeret alene på Amager og hvor megen militær udrustning, de disponerede over.

Efter nogle parader blev militærgrupperne hjemsendt. DANSKEREN blev herefter hurtigt afviklet og jeg genoptog min tjeneste i toldvæsenet.

Over toldskellet efter julebrændevin 1799

AF VALD ANDERSEN

Det gamle toldskel gik fra Lillebælt gennem Kolding fjord, syd om byen og, om trentlig angivet, langs Kolding å og over land til Kongeåen, som dannede skellet til udløbet i Vesterhavet.

I egnen omkring toldgrænsen smugledes der livligt, og beretninger om, hvordan man havde narret toldbetjentene var et yndet underholdningsemne. Smugleriet fik derved et skær af heroisme. Unge knægte lyttede optaget til de ældres fortælling og ansporedes til at gøre ligeså.

21. december 1799 om aftenen gik en flok unge karle over grænsen i nærheden af Lille Andst for at hente brændevin hos en ikke nærmere angivet mand i Fårkrog.

Søren Gydesen, der tjente hos Hans Carstensen i Glibstrup, skulle hente 4 kander brændevin til sin husbond. Selvejergårdmand Niels Frederiksen i Gamst havde sendt sin tjenestekarl, Christen Hansen, i samme ærinde. Ligeledes Ole Nielsens karl i Gamst, Niels Clausen, m fl

Da karlene ud på aftenenen, velsagtens lidt opstemt af den billige snaps hinsides åen, skulle tilbage, var det blevet en flok på henvend en snes mand. Blandt disse var også Hans Gref på Gesten mark samt Anders Lediggænger, der opholdt sig hos gårdmand Hans Vamdrup i Gamst.

Da nu flokken, der vel alle havde en brændevinsbimpel fastbundet på ryggen, var kommet over Kongeåen, blev de opdaget af et par toldbetjente. Dette var næsten uundgåeligt, for som det senere blev forklaret i retten - flokken kom råbende og hujende over marken. Da de opdagede

toldbetjentene, der råbte dem an, standse de flokken.

Betjentene, Bøgvad og Ussing, beordrede smuglerne til »at sætte fra sig«, hvilket naturligvis ikke blev efterkommet. I stedet begyndte karlene at kaste sten og jordknolde efter betjentene. »Kom herhen lille Ussing, så skal du få din pibe tændt!«, blev der råbt. Da Ussing kom nærmere, blev han slået i hovedet med en stok, så han »var nær at besvime«.

Det kan tænkes, at toldbetjentene, der var udstyret med sabel og pistol, har ventet længst muligt med at gøre brug af våbne, men efter at smuglerne var gået til angreb, var man nødt til at slå til. Det skete med den dragne sabel, formodentlig dog med den flade klinge, men ved modstand kunne det let ske, at smuglerne kom for nær til det skarpe.

Søren Gydesen, der måske havde været en af de mest fremtrædende i flokken, løb da flokken spredtes. Han forfulgtes af Ussing, der indhentede ham og gentog ordren om at sætte brændevinen fra sig.

Det vægrede han sig ved, for det var jo ikke så ærefuldt at komme hjem til Glibstrup uden brændevin. Han bad Ussing om lov at løbe, men i det samme kom den anden toldbetjent til, og nu fik Søren et par hug eller slag over armen. Han greb om sabelen og fik fingrene forskåret.

Herefter tog tolderne brændevinen og tjenestekarl Terkel fra Fårkrog bandt et tørklæde om Søren Gydesens sår. Også Anders Clausen fra Gejsing og Christen Hansen fra Gamst blev pågrebet, mens de øvrige i flokken slap bort.

Brændevinen var reddet, men den er sikkert blevet drukket med nogen ængstelse for, hvad der ville ske, når julehelligdagene var ovre, og man kom for retten.

Toldbetjentene indberettede selvfølgelig overfaldet.

I retten forklarede Søren Gydesen, at de fire kander brændevin, han blev antruffet med, tilhørte hans husbond, Hans Carstensen, der havde anmodet ham om at hente den. Han indrømmede at de havde sagt til toldbetjentene, »at ville de have deres brændevin, måtte de selv tage den«, - hvad der jo også var sket.

Senere afhørtes Niels Frederiksens hustru, Mette Hansdatter, fra Gamst. Hun forklarede, at deres karl, Christen Hansen, den pågældende aften også skulle hente brændevin i Fårkrog. Han var kommet grædende hjem og havde beklaget sig, at han var blevet behandlet som et umælende dyr. Hans hånd var blodig, og det havde Ussing gjort! Den gode kone synes at have villet give de slemme toldere skylden for det skete.

I dette tilfælde som i mange andre, hvor en større flok var impliceret, lykkedes det myndighederne at trævle sagen vistnok fuldstændigt op. Alle måtte til Kolding og afgive forklaring, også de pågældendes husbond og madmoder.

Store sager drejede det sig jo ikke om, for hver vel 4-5 potter brændevin. Tolden

heraf var ubetydelig. Derfor var smugleriet også at betragte som et udslag af ungdommelig kåthed, men lov var lov, og formildende omstændigheder fandt næppe lydhørhed hos myndighederne.

Det var en udsat post at være toldbetjent. Forholdet til egnens befolkning, hvoraf vel størsteparten smuglede, var selvsagt spændt, eller rent ud fjendtligt. Sammenstødene var ikke sjældne, og betjentene var trods alt den svageste part. Ikke så sjældent blev der skudt efter betjentene under deres tjeneste.

1785 blev det ved kgl. plakat forbudt at medføre skydevåben ved toldskellet, men heller ikke dette forbud blev respekteret af smuglerne.

Engang i 1789 omtrent på samme strøg, hvor forannævnte sammenstød fandt sted, var tolderne, deriblandt Jens Ussing, blevet truet med skydevåben, da de ville anholde en flok brændevinssmuglere.

Man vil forstå, at episoden 21. december 1799, alle omstændigheder taget i betragtning, ikke kunne opfattes som rene drenge-streger.

I begyndelsen af året 1800 befalede Kancelliet, at ovefaldet på toldbetjentene skulle undersøges og de pågældende smuglere straffes. 13 personer nævnes, som hver for sig dømtes til 3 måneders arbejde i Viborg forbedringshus, samt 10 rdl i sagsomkostninger.

Toldhistoriske noter

Tullhistoriska föreningen

Der er grøde i den toldhistoriske aktivitet i Norden. Som bekendt blev Toldhistorisk Selskab stiftet med tanke på Norge, som i mange år har haft en livskraftig toldhistorisk forening. Kun godt et år efter os, kommer da stiftelsen af den svenske Tullhistoriska föreningen.

Den stiftedes den 28 november 1978, med et sigte der svarer ret nøje til vort; således virker man dels gennem udsendelsen af et medlemsblad, dels gennem forskellige toldhistoriske aktiviteter og arrangementer. Som formand valgtes tullrådet Karl-Evert Rydberg.

Det først nummer af Tullhistorisk tidsskrift foreligger nu, redigeret af Jan Berggren, Generaltullstyrelsen, Stockholm.

Indholdet spænder vidt; der er artikler om toldvæsenets konduitelister, om Antikens handel og told, og om bemærkelsesværdige toldere i slutningen af 1700-tallet, bl a digteren Bellman; videre en skildring af den russiske grænsekontrol i 1909, en oversigt over kystopsyn og krydstoldvæsen, en præsentation af toldmuseet i Malmø, samt litteraturanmeldelser og foreningsmeddelelser.

Vi glæder os til at se mere, og ønsker den svenske Tullhistoriska föreningen lykke til.

red

Bøger

Valdemar Andersen: Kongeåegnen - Kultur og miljø 1600 - 1800. Poul Kristensens forlag. 195 s, ill, kr 118,00.

Vald Andersen, der bl a tidligere har skrevet »Foldingbro - Administration. Bygningshistorie. Toldkontrol.« har nu videreført sine studier i områdets historie med »Kongeåegnen - Kultur og miljø 1600 - 1800«, der hovedsagelig behandler de nuværende Vejen, Brørup og Holsted kommuner.

Bogen behandler kun i mindre omfang egnens toldproblemer, - mere egnens herregårde og disses bønder. Der tegnes et billede af bondens hverdag, herunder specielt hans plager såsom hoveri og soldatertjeneste. Tillige gives glimt af godsejerens mange trængsler.

En række personer, der i sin tid var fremtrædende på egnen, er fremdraget af glemselen og præsenteret med samtidens og egnens proble-

mer. Da Malt herreds tingbøger er hovedkilden, er det den mere problembelastede side af tilværelsen der fremdrages.

Umiddelbart får man det indtryk, at fortidens mennesker var mere nærtagende og rethaveriske end vor tids. Det synes ofte at være småsager, der bragtes for retten.

Omkring Skodborghus toldkontrol berettes f eks hvorledes kromanden i Vejen kro yppede kiv med en gæst og fik tre vadstedridere inddraget, - mens en drift stude førtes over Kongeåen. Også enkelte andre smugleriaffærer beskrives.

Bogen er sproglig velformuleret og særdeles indbydende trykt og illustreret. Desværre har det ikke været forfatteren muligt af fremskaffe samtidige billeder; i stedet benyttes fotografier, herunder nutidige landskabsbilleder.

Gunnar Jakobsen

Et udvalg, udarbejdet af Tove Wihlborg Andersen. Manuskript.

Biblioteksstuderende Tove Wihlborg Andersen har som hovedopgave i bibliografi udarbejdet »Dansk toldhistorisk bibliografi 1847 - 1947. Et udvalg«.

Bibliografien omfatter 784 numre på dansk, hvilket må siges at være mange, da det af tidsmæssige grunde har været nødvendigt at foretage en række afgrænsninger af opgaven. Således er bl a udeladt personalhistorie, lovstof samt skønlitteratur.

Tove Wihlborg Andersen havde ikke kendskab til toldvæsenet da hun startede på opgaven. Dette har selvsagt vanskeliggjort arbejdet, men

på trods heraf er der kommet en meget fin besvarelse ud af det.

Bibliografien er et meget nyttigt arbejdsredskab for alle der beskæftiger sig med toldvæsenets historie; der kan søges litteratur på såvel emne som på bestemte lokaliteter.

En hel del af bibliografiens numre findes i Toldbiblioteket, der ikke alene rummer den litteratur som er nødvendig for den daglige forvaltning, men tillige en omfattende samling litteratur om det danske toldvæsen gennem tiderne.

Tove Wihlborg Andersen agter at udbygge den toldhistoriske bibliografi med de manglende områder, og det er herefter Toldhistorisk Selskabs håb at den kan trykkes.

Gunnar Jakobsen

Foreningsmeddelelser

Generalforsamling

Toldhistorisk Selskabs 2. ordinære generalforsamling blev afholdt i Direktoratet for toldvæsenet, fredag den 8. juni 1979 kl 16. På trods af en tilstundende sommer week-end var henved 60 medlemmer mødt op.

Dirigenten, Kaj Elkrog, konstaterede generalforsamlingens lovlige indvarsling, og gav ordet til formanden for beretning om virksomheden 1978/79:

Toldhistorisk Selskab har nu 773 personlige medlemmer og 28 institutionsmedlemmer, mens 30 biblioteker har tegnet abonnement på ZISE. Der er medlemmer ved alle toldkamre, og ved adskillige af disse er der nedsat toldhistoriske komiteer eller udpeget toldhistoriske kontaktmænd.

Flere af punkterne i formandens fyldige beretning er løbende blevet omtalt i ZISE og skal derfor ikke gentages her; dog skal det refereres, at der er publikationer på vej om Krydstoldvæsenets historie ved Robert Svalgaard, samt at den produktive Jens Bruhn arbejder med både told-

motiver på gamle stik og med toldvæsenets toldtegn, uniformer og flag.

Der planlægges en vandreudstilling i Sønderjylland i samarbejde med en lokal bank, og på Thisted DT er man sammen med museet begyndt at forberede en udstilling om toldsted og by i forbindelse med 350-års jubilæet i 1982.

Efter formandens beretning forelagde kassereren det reviderede regnskab som udviser et overskud på ca 37.000 kr. Selvom en mindre del af overskuddet har forbindelse med den forsinkede udsendelse af ZISE, er der alligevel et betydeligt beløb til disposition for kommende publikationer og andre aktiviteter.

Foranlediget at et spørgsmål, oplyste kassereren at Toldhistorisk Selskab udbetaler dækning for afholdte udgifter, men ikke yder honorarer.

På valg var efter tur næstformand, kasserer og redaktør, samt suppleanter og revisor. Alle valg var genvalg.

Efter generalforsamlingens afslutning var der lejlighed til at nyde en forfriskning, og at høre et foredrag om dansk toldforvaltning i 1700-tallet af

red

Inde i bladet

Børge Untidt: Spritsmuglerne på Herthas Flak	5
H B Johansen & H Boserup: Dansk tobak	12
Ib Steen-Knudsen: En tolders oplevelser under besættelsen	20
Vald Andersen: Over toldskellet efter julebrændevin 1799.	28
Toldhistoriske noter	30
Foreningsmeddelelser	31

Jeg sidder og tænker paa —

om en kold Skulder er et virksomt Middel mod
kolde Fødder.

Carlo Cartophelmoos,
Cementkoger.

Toldhistorisk Selskabs publikationer

Zise 1978, nr 1 - 3, 35,00 kr.

Jens Bruhn, Den gamle grænse - set på postkort,
1978, 34,50 kr. medlemspris 23,00 kr.

Publikationerne kan bestilles ved henvendelse til
Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, Køben-
havn K.